

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної, філологічної та економічної освіти
Кафедра германської та слов'янської філології**

МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для здобувачів спеціальності В11 Філологія 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська за освітньо-професійною програмою «Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно))» другого (магістерського) рівня вищої освіти

УДК 378.016:80

M54

Методичні рекомендації з методології філологічної науки обговорено на засіданні кафедри германської та слов'янської філології (протокол № 5 від 10 грудня 2024 р.) та затверджено й рекомендовано до впровадження вченою радою Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 5 від 26 грудня 2024 р.).

Рецензенти:

Роман В. В. – кандидат філологічних наук, доцент;

Слабоуз В. В., кандидат філологічних наук, доцент.

M54 Методологія філологічної науки : методичні рекомендації для здобувачів спеціальності В11 Філологія 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська за освітньо-професійною програмою «Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно))» другого (магістерського) рівня вищої освіти / ДВНЗ “Донбас. держ. пед. ун-т” ; уклад. В. А. Глущенко. Слов'янськ ; Дніпро, 2025. 47 с.

Методичні рекомендації з методології філологічної науки укладено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра філології, а також у контексті Європейської кредитної системи (ECTS). Подано відомості про структуру курсу, теми та питання для обговорення на практичних заняттях, завдання для самостійної роботи, відомості про методи й засоби діагностики успішності навчання, список джерел. Усе це сприятиме оптимізації навчальної діяльності студентів, допоможе виробити й удосконалити вміння й навички, необхідні для викладацької роботи в сучасних умовах.

УДК 378.016:80

© Глущенко В. А., 2025

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальна дисципліна «Методологія філологічної науки» має за мету дати системний опис наукових проблем у царині методології філологічної науки; ознайомити здобувачів із сучасними теоріями наукового методу з акцентуванням уваги на широкому (гетерогенному) та вузькому (гомогенному) трактуванні методу; з'ясувати питання про компоненти наукового методу (онтологічний, телеологічний та операційний); охарактеризувати методи філологічних досліджень, акцентуючи увагу на їх класифікації.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни є філологічні науки як сукупність гуманітарних наук, що вивчаються шляхом орієнтації на певні наукові підходи й принципи дослідження та з погляду застосування відповідних прийомів, процедур, операцій.

Предметом вивчення курсу виступають властивості методологічного інструментарію філологічних наук.

Першорядне значення для студентів-германістів має германська філологія: англійська, американська, німецька тощо.

У результаті вивчення цього курсу студент має орієнтуватися в новітніх напрямках дослідження мови, літератури, творів усної народної творчості германських народів, уміти аналізувати й систематизувати нові для нього філологічні факти, творчо застосовувати набуті теоретичні знання та практичні навички лінгвістичного й літературознавчого аналізу.

Методичні рекомендації, які містять основні відомості про сутність та структуру природної людської мови, художньої літератури, фольклору, призначені полегшити орієнтування студентів денної та заочної форм навчання у теоретичних положеннях й ідеях загальної філології. У межах курсу студентам запропоновано самостійно ознайомитися з актуальними проблемами науки та підготувати реферат, що висвітлює важливі положення сучасної науки про мову й літературу.

Наведені завдання, вправи, тести дають студентам-магістрам можливість закріпити набуті теоретичні знання та навички філологічного аналізу.

У методичних рекомендаціях також подано список тематичних питань до заліку, рекомендовано основну та допоміжну літературу, наведено дані електронних ресурсів.

«Методологія філологічної науки» – це завершальний, підсумковий курс, який систематизує знання, отримані студентами впродовж усіх років навчання в університеті. Засвоєння курсу сприятиме кращій підготовці

до творчої практичної діяльності в царині лінгводидактики, науки й культури. Системна підготовка фахівців створює підґрунтя для підвищення статусу випускників філологічних факультетів на ринку праці не тільки України, а й Європи в цілому.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3.	Обов’язкова	
Загальна кількість годин – 90.	Рік підготовки:	
	1-й	1-й
	Семестр	
	1-й	1-й
	Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 1,9; самостійної роботи здобувача – 3,8.	16 год.	8 год.
	Практичні	
	14 год.	4 год.
	Лабораторні	
	-	-
	Самостійна робота	
	60 год.	78 год.
	Вид контролю: залік	

КОМПЕТЕНТНОСТІ, ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ КОНТРОЛЮ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Компетентності, які формуються (з посиланням на шифр відповідно до освітньо-професійної програми):

ЗК1 – Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК3 – Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК7 – Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК11 – Здатність проведення досліджень на належному рівні.

ЗК12 – Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

СК1 – Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах.

СК3 – Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки.

СК4 – Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.

СК5 – Усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для досліджень та/або інноваційних розробок у галузі філології, презентації їх результатів професійній спільноті та захисту інтелектуальної власності на результати досліджень та інновацій.

СК7 – Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень.

2. Програмні результати навчання (з посиланням на шифр відповідно до освітньої програми):

ПРН2 – Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

ПРН3 – Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі.

ПРН4 – Оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у

складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування.

ПРН7 – Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці.

ПРН9 – Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.

ПРН12 – Дотримуватися правил академічної доброчесності.

ПРН15 – Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу.

ПРН16 – Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв’язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.

ПРН17 – Планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та/або інноваційні розробки в конкретній філологічній галузі.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ

Для досягнення очікуваних результатів здобувачі повинні не тільки відвідати всі лекції та практичні заняття, а й виявити на них активність. Рекомендується творчо підходити до всіх проблем, що висвітлюються в курсі «Методологія філологічної науки», не обмежуватися лекційним матеріалом, залучати навчально-наукові тексти з переліку рекомендованої основної та допоміжної літератури; при підготовці доповідей на практичні заняття намагатися розкрити всі аспекти поставлених проблем максимально глибоко з виділенням ключових питань. При підготовці до практичних занять і до заліку рекомендується знаходити внутрішньопредметні та міжпредметні взаємозв'язки (мовознавство і філософія, мовознавство і літературознавство, мовознавство/літературознавство й історія, філологія і мистецтвознавство тощо).

ВИДИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль, підсумковий контроль, семестровий контроль (залік).

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів; усні та письмові відповіді на запитання здобувачів; усне опитування з певних конкретних тем курсу; підготовка здобувачами доповідей на практичні заняття; усне фронтальне опитування; письмове фронтальне опитування; тестування; оцінювання самостійної роботи; оцінювання контрольної роботи; презентації та виступи на наукових конференціях; залік.

Форми контролю: індивідуальна та фронтальна перевірка.

Організаційні процедури та порядок виявлення якості засвоєння навчального матеріалу, рівня відповідності отриманих знань, умінь і навичок здобутій кваліфікації в межах освітнього процесу здійснюється відповідно до Положення про контрольні заходи у «ДДПУ» (<http://www.slavdpu.dn.ua/images/stories/news/normativ/003.pdf>)

Оцінювання результатів навчання здобувачів, отриманих під час практичного заняття, здійснюється за такими критеріями: при опитуванні – за знання теоретичних основ проблеми, порушеної в завданні, за повну й ґрунтовну відповідь на сформульоване запитання з теми заняття; при тестуванні – за правильні відповіді на запитання тесту з теми заняття.

Дисципліна «Методологія філологічної науки» оцінюється максимальною оцінкою в 100 балів.

Залік як форма контролю передбачає зарахування здобувачеві балів, накопичених за результатами поточного оцінювання з навчальної дисципліни (за наявності у здобувача від 60 до 80 балів за поточну роботу – без додаткового опитування) й не вимагає обов'язкової присутності здобувача вищої освіти. Здобувач має право (за бажанням) підвищити власний результат оцінювання в балах з навчальної дисципліни шляхом виконання завдань самостійної роботи (з поданням їх у деканат), але не пізніше ніж до початку залікаційної сесії.

Основні вимоги для отримання високих балів під час вивчення дисципліни «Методологія філологічної науки», крім виконання завдань до практичних занять та завдань самостійного блоку, необхідними є дотримання основ академічної доброчесності та усвідомлення таких правил: неприпустимість пропусків, запізньєнь; правил поведінки на заняттях (активна участь у розв'язанні завдань, виконання необхідного мінімуму навчальної

роботи тощо); заохочень і стягнень (за що можуть нараховуватися або відніматися бали).

Політика щодо відвідування: відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за який нараховуються бали. За наявності об'єктивних причин (хвороби, отримання другої вищої освіти тощо) навчання може відбуватись за індивідуальним графіком (Положення про навчання здобувачів за індивідуальним графіком <https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/021.pdf>).

Політика щодо дедлайнів та перескладань: перескладання та повторне вивчення дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в ДДПУ

(<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/025.pdf>)

Роботи, які подаються на перевірку з порушенням термінів (без поважних причин), оцінюються на нижчу оцінку (від 1 до 5 балів).

Здобувачі мають можливість ліквідувати академічну заборгованість згідно з відповідним графіком. Умовою для ліквідації академічної заборгованості є накопичення необхідної кількості балів (мінімум – 60) за виконання визначених викладачем додаткових самостійних завдань до повторного складання контрольного заходу.

Політика щодо академічної доброчесності проводиться відповідно до Положення про академічну доброчесність педагогічних, науково-педагогічних працівників та здобувачів у ДДПУ (<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/012.pdf>)

Письмові роботи перевіряються на наявність плагіату та допускаються до розгляду й подальшого оцінювання без порушень (плагіат фрагментів письмових робіт і повних текстів; плагіат ідей, експланаторних моделей, фактичних даних, ілюстрацій тощо; відсутність необхідних посилань; помилки при цитуванні) за наявності коректних текстових запозичень не більше 25%.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ, ЗАТВЕРДЖЕНІ В ДДПУ

Оцінка «зараховано» (90-100 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував усебічні, систематичні та глибокі знання навчально-програмного матеріалу, уміння без помилок виконувати завдання, передбачені програмою, опанував основну й додаткову літературу, рекомендовану навчальною програмою, засвоїв значущі для майбутньої кваліфікації засади дисципліни «Методологія філологічної науки», виявив творчі здібності в усвідомленні, засвоєнні й застосуванні навчально-програмного матеріалу.

Оцінка «зараховано» (75-89 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував ретельне знання навчально-програмного матеріалу, успішно виконав передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу, рекомендовану навчальною програмою, показав систему засвоєних знань з дисципліни «Методологія філологічної науки» та здатність до їх самостійного поповнення й оновлення під час подальшої навчальної роботи й професійної діяльності.

Оцінка «зараховано» (60-74 бали) виставляється здобувачеві, який продемонстрував знання основного навчально-програмного матеріалу в обсязі, потрібному для подальшого навчання та майбутньої роботи за спеціальністю, впорався з виконанням завдань, передбачених програмою, але припустився помилок у відповідях та під час виконання завдань, хоча має необхідні знання для їх усунення під керівництвом викладача.

Оцінка «не зараховано» виставляється здобувачеві, який має прогалини в знаннях основного навчально-програмного матеріалу, припустився принципових помилок у виконанні передбачених програмою завдань і не може продовжувати навчання без виконання додаткових завдань з відповідної дисципліни.

Здобувачам надаються пояснення щодо мінімальної та максимальної кількості балів, які присвоюються здобувачам при засвоєнні дисципліни, окремо за поточну діяльність та за результатами підсумкового контролю.

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЮТЬСЯ ЗДОБУВАЧАМ, ІЗ
РОЗПОДІЛОМ ЗА ТЕМАМИ ТА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОТОЧНОГО
КОНТРОЛЮ (ДЕННА ТА ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ)**

Тема	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота	
	денна	заочна	денна	заочна	денна	заочна
Тема 1	6	2	6	2	24	36
Тема 2	10	6	8	2	36	42
Разом	16	8	14	4	60	78

ЛЕКЦІЇ Й ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Лекції: 16 годин (заочне – 8 годин)

Лекція 1. Філологія як навчальна дисципліна (денне – 2 години; заочне – 2 години).

Лекція 2. Лінгвістичний метод як структурне утворення (денне – 4 години; заочне – 1 година).

Лекція 3. Порівняльно-історичний та історичний методи (денне – 2 години; заочне – 1 година).

Лекція 4. Актуалістичний метод (денне – 2 години; заочне – 1 година).

Лекція 5. Порівняльно-історичне мовознавство 20-х – 60-х рр. XIX ст. (денне – 2 години; заочне – 1 година).

Лекція 6. Харківська лінгвістична школа (денне – 2 години; заочне – 1 година).

Лекція 7. Молодограматизм (денне – 2 години; заочне – 1 година).

Практичні заняття: 14 годин (заочне – 4 години)

Заняття 1. Філологія як навчальна дисципліна (денне – 2 години; заочне – 2 години).

Заняття 2. Лінгвістичний метод як структурне утворення (денне – 2 години; заочне – 1 година).

Заняття 3. Порівняльно-історичний та історичний методи (денне – 2 години; заочне – 1 година).

Заняття 4. Актуалістичний метод (денне – 2 години; заочне – самостійно).

Заняття 5. Порівняльно-історичне мовознавство 20-х – 60-х рр. XIX ст. (денне – 2 години; заочне – самостійно).

Заняття 6. Харківська лінгвістична школа (денне – 2 години; заочне – самостійно).

Заняття 7. Молодограматизм (денне – 2 години; заочне – самостійно).

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1 ФІЛОЛОГІЯ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

1. Філологія як комплекс лінгвістичних і культурно-історичних дисциплін.
2. Загальна філологія як галузь філологічних знань.
3. Історія філології.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2 ЛІНГВІСТИЧНИЙ МЕТОД ЯК СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ

1. Суперечності в трактуванні лінгвістичного методу.
2. Лінгвістичний метод як гомогенний феномен.
3. Лінгвістичний метод як гетерогенний феномен.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ МЕТОДИ

1. Сутність лінгвогенетичних методів.
2. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.
3. Операційний, телеологічний і онтологічний компоненти порівняльно-історичного методу.
4. Загальна характеристика історичного методу.
5. Операційний компонент історичного методу (методика внутрішньої реконструкції та «філологічний метод»).

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4 АКТУАЛІСТИЧНИЙ МЕТОД

1. Актуалістичний метод як метод лінгвоісторіографічних студій.
2. Структура актуалістичного методу.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

20-х – 60-х рр. XIX ст.

1. Попередники компаративістики
2. Основоположники порівняльно-історичного методу.
3. Українська й російська компаративістика 20-х – 60-х рр. XIX ст.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6
ХАРКІВСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА

1. Загальна характеристика Харківської лінгвістичної школи.
2. Вивчення взаємозв'язку мови і мислення в працях О. О. Потебні.
3. Історико-фонетичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.
4. Вивчення діалектів східнослов'янських мов у працях представників Харківської лінгвістичної школи.
5. Граматичні дослідження учених Харківської лінгвістичної школи.

ЛЕКЦІЯ Й ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7
МОЛОДОГРАМАТИЗМ

1. Загальна характеристика молодогограматизму.
2. Досягнення й вади молодогограматизму.

ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Завдання до спільної роботи

1. Розкрийте завдання курсу методології філологічної науки, схарактеризуйте його структуру, залучаючи матеріал англійської мови.
2. Знайдіть ілюстративний матеріал щодо універсальних властивостей мови, використовуючи матеріал різноструктурних мов (української, англійської, німецької).
3. Як відомо, за час свого існування українська філологія виробила певні традиції. Розкрийте їх.
4. Доведіть, що в лінгвістиці практично все ХІХ століття пройшло під знаком історизму.
5. Обґрунтуйте тезу про те, що філологія є комплексом лінгвістичних і культурно-історичних дисциплін.
6. Чому, на вашу думку, термін «мовна система» вживається у двох значеннях?
7. Як ви розумієте таку ознаку мовної системи, як її ієрархічність?
8. Чи згодні ви з тезою про те, що системність – це впорядкована множинність?
9. Чи доречно розрізняти терміни «мовна система» і «структура мови»?
10. Чим парадигматичні відношення відрізняються від синтагматичних?
11. Чим, на вашу думку, спричинена ідея виділення атрибутів мовної системи?
12. Як відомо, етноси формуються під впливом природної належності людського угруповання до певного географічного середовища, кліматичних умов, ландшафту, рослинного та тваринного світу. Водночас свої головні характеристики етнос отримує в соціально-культурному оформленні. Доведіть, що етнос як такий є не суто природним утворенням, а його історичною асиміляцією в культурі, що здійснюється багатьма поколіннями людей.
13. Доведіть, що в часи виникнення людства його станом була мовна роздробленість.
14. Чим ви пояснюєте той факт, що народності, які виникли в рамках рабовласницького ладу й розвивалися у феодальному суспільстві, часто виявлялися двомовними: для релігійного культу,

науки, освіти застосовувалася книжна, нормована мова (зазвичай чужа), а для повсякденних трудових, торгових, побутових потреб, для усної словесної творчості – своя, рідна, що не мала писемної фіксації та літературної нормованої форми?

15. Чому національна мова припускає обов'язкову наявність літературно-писемної форми, зближеної із загальнонародно-розмовною мовою?
16. Відшукайте ілюстративний матеріал щодо мотиваційного, семантичного, граматичного і фонетичного рівнів породження мови.
17. Які форми впливу суспільства на мову ви вважаєте основними?
18. Доведіть, що формами прояву мовної норми є літературна мова, функціональний стиль і узус.
19. Розкрийте витоки традицій європейської філології.

Вправа 1

1. Прокоментуйте слова Ролана Барта: «Філологія — це любов до слова, спроба почути в ньому життя культури».
2. Розкрийте суперечності в трактуванні наукового методу.
3. У чому полягає вузьке трактування наукового, зокрема лінгвістичного методу?
4. Що Ви можете сказати про вади такого трактування?
5. Експеримент – це метод чи прийом? Наведіть аргументи.
6. У чому полягає широке трактування наукового, зокрема лінгвістичного методу?
7. Які частини виділяв у структурі наукового методу С. Кримський?
8. Які частини у структурі лінгвістичного методу виділено в працях Б. Серебренникова і Л. Іванової?
9. Які компоненти у структурі лінгвістичного методу виділено в працях В. Постовалової та В. Глуценка?
10. Що є предметом вивчення джерелознавства?
11. Яку роль відіграє джерелознавство в історико-лінгвістичних дисциплінах з погляду сучасного рівня знань?
12. Що Ви можете сказати відносно лінгвістичної змістовності й лінгвістичної інформативності писемного джерела?
13. Схарактеризуйте три параметри писемної пам'ятки як джерела лінгвістичних даних.

14. З якими труднощами стикається історик мови, здійснюючи лінгвістичний аналіз пам'ятки, створюючи її монографічний опис у лінгвістичному аспекті?

15. Для кого з мовознавців ХІХ ст. – початку ХХ ст. пріоритетним джерелом вивчення історії були давні писемні пам'ятки, а для кого – матеріал сучасних говорів?

Вправа 2

1. Прокоментуйте слова Івана Огієнка: «Мова — це душа кожної нації, її святиня, найцінніший духовний скарб».

2. Хто з українських мовознавців відзначає невпорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики?

3. Які значення надають термінові «метод» наукознавці?

4. Яке тлумачення методу є найпоширенішим у наукознавчих студіях другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.?

5. Доведіть, що в межах вузького трактування науковий метод виступає як гомогенний феномен.

6. Як інтерпретує лінгвістичний метод О. О. Селіванова?

7. Чому частина лінгвістів вважає, що інтерпретувати спостереження, експеримент, індукцію і дедукцію, гіпотезу, аналіз і синтез тощо як наукові методи недоцільно?

8. Як розглядають ці феномени М. П. Кочерган і В. А. Глущенко?

9. Наведіть приклади використання експерименту в мовознавстві.

10. Доведіть, що в межах широкого трактування науковий метод виступає як гетерогенний феномен.

11. Що таке «конструктивна частина методу» за С. Б. Кримським?

12. Що таке «алгоритмічно-процедурна частина методу» за С. Б. Кримським?

13. Чому В. А. Глущенко вважає, що найбільш розчленовані уявлення й засоби для адекватного опису лінгвістичного методу вироблено в межах інтерпретації методу як складної одиниці, що включає в себе не два компоненти, а три?

14. Які засоби пізнання доцільно розглядати як належність онтологічного компонента наукового методу (за В. А. Глущенко)?

15. Назвіть джерела вивчення історії мови.

16. Яке джерело вивчення історії мови було пріоритетним для основоположників порівняльно-історичного методу?

17. Яке джерело вивчення історії мови виступає як пріоритетне в студіях Августа Фрідріха Потта, Георга Курціуса, Августа Шлейхера, Михайла Максимовича, Якова Головацького та інших компаративістів 20-х – 60-х років XIX ст.?

Вправа 3

З'ясуйте, який метод (і яку методику) ужито в кожному конкретному випадку.

А. Іменникам англійської мови притаманна категорія означеності/неозначеності, яка виражається вживанням означеного та неозначеного артиклів *a (an)* і *the*.

В. Якщо говорити про сполучуваність консонантів, можна відзначити, наприклад, що в українській мові часто вживається сполучення *пр* (прийом, природа, прапор), але зовсім не вживається сполучення *цч*.

С. У реченні *Написання твору на позитивну оцінку було для Дениса майже неможливим: він не любив ані читати, ані писати слово твору* є додатком, порівняйте *написати твір*, де чітко видно: *твір* – додаток. Зверніть увагу: широкий контекст є обов'язковим. Якщо, наприклад, узяти словосполучення *атака ворога*, то тут можливе подвійне трактування. Порівняйте: *Атаку ворога ми розпочали о сьомій ранку* (*ворога* – додаток; *атакувати ворога*) і *Атака ворога виявилася тривалою* (*ворога* – означення; *ворожа атака*).

Д. Перехід [e] в [o] відбувався в українській мові в XII–XIII ст. У цей період зміна [e] в [o] здійснювалася перед усіма твердими приголосними й незалежно від наголосу (чоловік, чотири, жолудь). Слід мати на увазі, що якщо в сучасній російській літературній мові вимова [o] на місці етимологічного [e] спостерігається лише в наголошеному складі (нёс, лёд, похлёбка, чёрный, жёлудь), то споконвічно зміна [e] в [o], імовірно, не була пов'язана з наголосом. Про процес переходу ненаголошеного [e] в [o] свідчать сучасні північноросійські говори ([н'осу], [в'осна,] [в-л'осу]).

Е. Як показала проведена нами історико-наукова реконструкція, саме Харківська та Московська лінгвістичні школи зробили в 70-і рр. XIX ст. – 30-і рр. XX ст. найбільш вагомий внесок у розвиток порівняльно-історичного методу. На матеріалі багатьох мов плідно працювали вчені Казанської та Лейпцизької шкіл. Дані української й інших слов'янських мов успішно залучали до розгляду такі українські, білоруські та російські лінгвісти, як П. О. Бузук, Й. В. Вовк-Леонович, М. М. Каринський, Є. Ф. Карський, А. Ю. Кримський, М. Я. Марр, К. Т. Німчинов,

П. М. Селіщев, О. І. Соболевський, М. Ф. Сулима, Є. К. Тимченко,
М. Фасмер та ін.

Ф. Українському фразеологізмові *Слуга двох панів* відповідає в російській мові *Слуга двух господ*.

Вправа 4

З'ясуйте, які прийоми та процедури порівняльно-історичного методу вжито в кожному конкретному випадку.

А. Під час порівняння слів різних германських мов з лексемами інших мов індоєвропейської сім'ї (давньогрецької, латини, санскриту, української тощо) виразно виявляються регулярні співвідношення, які можна сформулювати таким способом: 1) індоєвропейським глухим зімкненим *p, t, k* відповідають германські глухі фрикативні *f, þ, h*: лат. *plenus*, давньогр. *pleos* – гот. *fulls*, давньоангл. *full*; лат. *pater*, давньогр. *patér* – гот. *fadar*, давньоангл. *father*; лат. *tu*, укр. *ти* – гот. *þu*; лат. *tres*, укр. *три* – гот. *þreis*, давньоангл. *þreo*; лат. *canis* – гот. *hunds*, давньоангл. *hund*; лат. *cor, cordis* – гот. *hairto*, давньоангл. *heort*; 2) індоєвропейським дзвінким зімкненим *b, d, g* відповідають германські глухі *p, t, k*: укр. *болото*, лит. *balà* – давньоангл. *pōl*; лат. *decem*, укр. *десять* – гот. *taihun*, давньоангл. *tien*; лат. *ego* – нідерл. *ik*; 3) індоєвропейським дзвінким зімкненим придиховим *bh, dh, gh* відповідають германські дзвінки непридихові *b, d, g*: санскр. *bhrata*, укр. *брат* – гот. *broþar*, давньоангл. *broþor*; санскр. *vidhava*, укр. *вдова* – давньоангл. *widwe*; санскр. *lagh*, укр. *лягати* – давньоангл. *licgean*.

В. Давньоруські *гы, кы, хы* трансформувалися в *г'і, к'і, х'і* (пор. написання *секира, великий, небескімъ*) не на всьому мовному обширі східного слов'янства, а лише в тих діалектах, на основі яких пізніше склалися російська та білоруська мови.

С. Історію праслов'янської мови поділяють на три періоди: ранній (3–1 тис. до н. е.), середній (1 тис. до н. е. – 3–5 ст. н. е.), пізній (5–6 ст. н. е.),

Д. У ранній період історії праслов'янської мови відбулися глибокі перетворення у фонетиці: утрата придихових проривних приголосних, занепад лабіалізованих задньоязикових приголосних та зміна палатальних *g', k'* у *z, s*, виникнення нового приголосного *x* з придихового *kh*, а також із *s* після *i, u, r, k* тощо.

Е. В українській мові дієприслівники походять від коротких активних дієприкметників теперішнього й минулого часу. У давньоруській мові були лише зародки цієї форми. Придієслівне вживання коротких активних дієприкметників вело до втрати узгодження з підметом і здатності

змінюватися. В окремих закарпатських, північних і південно-східних говірках, а також у фольклорі використовується давня форма дієприкметників теперішнього часу на -а, -я (ходя, глядя, стоя та ін.).

Ф. Виникнення складносурядних речень в індоєвропейській, а потім у праслов'янській мові було пов'язане з потребою якомога чіткішого вираження семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями як компонентами відповідних складних конструкцій. Конкретними показниками зв'язків у складносурядних реченнях виступали сполучники, що сформувалися на ґрунті займенників і прислівників. До таких сполучників належали і, а, іі, во, да та ін.

Г. Староукраїнські та старобілоруські пам'ятки зміну І на и нескладовий у сполученні тьлт засвідчують від XV ст.: повнейше, не вдовзе. Проте немає сумнівів, що вимова и нескладового була тут відома значно раніше, ще з XIII ст. Причина відносно пізньої фіксації полягала у відсутності в алфавіті літери на позначення и нескладового. З XVI ст. все частіше пишуть літеру в; у XVII ст. така орфографія стає звичайною: товста, стовб, довгии, мовчу, повно, жовта тощо.

Вправа 5

Виділіть слова, які прийшли до української мови з англійської. Зробіть висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних англіцизмів в українській мові.

Спорт, футбол, смокінг, шлагбаум, фініш, кекс, шофер, комбайн, чат, сайт, шахта, соратник, атака, комп'ютер, інтернет, шансон, блог, візаві, джура, файл, принтер, учитель, сканер, бізнес, гетьман, тренінг, дизайн, бренд, тин, молитва, імідж, хакер, софт, стартап, лайк, челендж, спойлер, креатив, контент, фріланс, абажур, парфум, хліб, меню, гардероб, буфет, аванс, дебют, етикет, гордий, балет, цех, влада, рахунок, шинель, добро, краватка, шпиталь, штурм, вахта, майстер, гурт, цукор, шніцель, небо.

Вправа 6

Виділіть слова, які прийшли до української мови з німецької. Зробіть висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних германізмів в українській мові.

Бюргер, кірха, караван, ландшафт, курорт, матрос, якір, гавань, отаман, шлаг, фейк, штаб, менеджер, маркетинг, офіс, майдан, шнур, штамп, ранчо, шоколад, пан, кошик, місто, шляхта, корчма, трава, док, верф, кран, фарватер, гітара, котлета, штурвал, візит, вілла, корида, мантилья,

серенада, фієста, вітрина, капітан, флот, шхуна, цегла, цвях, цинк, цехмістр, цоколь, фах, шухляда, мітинг, шуба, шнель, шнек, шпилька, шпалери, рюкзак, шприц, штольня.

Вправа 7

Користуючись словниками, з перерахованих слів виберіть багатозначні та вкажіть причини їх багатозначності.

Укр.: авторитет, агент, актив, біржа, магній, відміна, дружина, земля, чистий, сидіти, зелений, хліб, сміливість, трава, чорний.

Англ.: order, fellow, party, joy, man, novel, reader, change, time, give, get, valley, room, hard, way, poor, book, break, place, empty, black, bring.

Нім.: Arbeit, Arm, gehen, lachen, Land, Abend, sprechen, dringen, Wasser, schwarz, genug, lassen, Mädchen, Papier, Sonne, bringen, sitzen, vergessen, Tisch, bleiben, jung, wichtig, Kampf, schlagen.

Лат.: area, cado, novus, aridus, arma, humilis, ars, communis, denique, pars, manus, do, fatum, habeo, liber, forma, muto, secundus, memoria, nomen, traho, verito, orbis, fero, limen, moveo, constituo, conscientia

Вправа 8

Перекладіть англійською мовою.

Багато хто з учених визначає систему як певний цілісний матеріальний або ідеальний об'єкт, що складається з елементів, які є нерозкладними в межах системи і перебувають у тих чи інших взаємозв'язках. Найважливішими властивостями системи вважають цілісність і дискретність.

При цьому цілісність трактують по-різному. Філософія XVIII – XIX ст. проголошувала сумативне трактування цілісності, згідно з яким ціле дорівнює сумі своїх частин. У науці XX ст. було здійснено поворот до холістичного погляду на цілісність: ціле більше суми своїх частин. Проте таке ірраціональне трактування по суті є механіцизмом навпаки. Сучасне трактування цілісності відкидає механіцизм і холізм, стверджуючи, що властивості цілого зумовлені взаємодією його частин. При цьому особливо

наголошують на взаємодії елементів як на причині наявності в цілому властивостей, не притаманних його елементам.

Взаємну залежність елементів системи визначає їх відносна значущість (у складі цілого), яка є найбільш загальною та обов'язковою властивістю внутрішньосистемного зв'язку.

Як відомо, мова належить до вторинних матеріальних систем. У мовознавстві є різні трактування поняття *мовна система*, що, зокрема, полягає в різній інтерпретації співвідношення понять *мовна система* та *мовна структура*. Це відбиває ситуацію в наукознавстві в цілому. Відповідно до поширеного погляду, слід виділяти три головні атрибути мовної системи – структуру, субстанцію та функцію; отже, як провідне виступає поняття системи, якому ієрархічно підпорядковане поняття структури. Найчастіше у структурі бачать реляційний каркас об'єкта (мови), тобто наявність сітки певних відношень між елементами.

Сучасна лінгвістика бачить у мові систему, що складається з часткових лінгвістичних підсистем, або рівнів. Суттєвим видається трактування мови як складнодинамічної системи, що змінюється в часі; мову в її розвитку інтерпретують як системне явище, що «піддається» системному аналізу (Т. В. Гамкрелідзе).

Так, відбиттям системних тенденцій мовного розвитку є регулярність (системність) фонетичних співвідношень (кореспонденцій) між спорідненими мовами (Г. А. Климов). Це означає, що система кожного з інгредієнтів мовної сім'ї може бути представлена як трансформа, утворена від певної (основної) прамовної системи, а доказ генетичної тотожності мов набуває сили тільки у випадку, коли можна побудувати систему правил – алгоритм переведення однієї мовної системи в іншу, наприклад праіндоєвропейської в праслов'янську.

Принцип системності реалізується також у процесі лінгвістичної реконструкції: реконструкт є експланаторним, якщо окремі зміни логічно несуперечливо вишиковуються у взаємопов'язаній послідовності. Специфічною рисою сучасної реконструкції є відтворення не окремих фактів, а прамови як системи, де різні реконструйовані елементи типологічно відповідають один одному (Г. С. Кличков). З розвитком теоретичної думки в компаративістиці набуло поширення поняття системної реконструкції. У цьому виявилася загальна тенденція наукового мислення ХХ ст. – перенесення уваги дослідників з субстанції на структуру (О. С. Кубрякова, Г. П. Мельников). Реконструкція системи є насамперед реконструкцією відношень між її елементами. Показовим є

характерне для сучасної компаративістики зміщення інтересу з зовнішньої реконструкції на внутрішню (В. К. Журавльов).

Загальний принцип системної організації мови необхідно враховувати також у процесі встановлення відносної хронології мовних явищ – як послідовності, так і збігу їх у часі. Останнє вимагає поглибленої розробки прийому синхронізації явищ минулого. У сучасному порівняльно-історичному мовознавстві як критерій одноплосинного існування архетипів розглядають системність їхньої трансформації. Зведення реконструйованих елементів у систему, установлення хронологічних співвідношень між ними стають основою для уявлення про загальну структуру прамови з урахуванням етапів її розвитку.

Системний характер притаманний і самому процесу пізнання. Осягнення істини – це виділення пізнаваних об'єктів, установлення співвідношення між ними та їх відношення до вже пізнаних. Загальновизнаним є розроблене ще класиками філософії (І. Кантом, Г. Гегелем) твердження про те, що наукове знання завжди виступає як логічно організована система і що без системності немає науки. Системність знань полягає в їх упорядкованості за певними правилами в єдине концептуальне ціле, щоб забезпечити здійснення ними пізнавальних функцій.

Вправа 9

Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.

Українська хата

Батьківська хата – це те, що завжди згадується, сниться, що гріє теплом спогадів. Вона була світом наших предків.

Традиційна українська хата – колиска нашого народу. З селянської хати пішли у світ Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Олександр Довженко...

У хаті втілювався весь життєвий простір і світоглядний **космос** українця. Світ поділяється на три частини (земну, підземну і небесну сфери), а хата відображає ці сфери буття: стеля — небесний духовний світ; стіни, вікна, двері — символи земного сучасного реального життя й спілкування з іншими людьми; нижній ярус — підлога, низ стіни з підпеччям і лавами, поріг уявлялися як межа земного й підземного світів. Недаремно в народі кажуть: *«Моя хата небом крита, землю підбита, вітром загороджена»*. Оздоблення хати як зовні,

так і всередині мало не тільки естетичне значення. Воно виконувало певні інформативні та магічні функції. Наприклад, обведення побіленої хати кольоровою фарбою внизу має ті ж властивості, що й замкнене коло — оберігати від злих духів та різних напастей всю родину.

У народі вірили, що оселя — це живий організм. Він може як допомагати своїм господарям, так і шкодити, негативно впливати на їхнє життя. Тому здавна велику увагу приділяли вибору місця для нової хати. Брали до уваги багато чинників: віддаленість житла від вулиці, розташування хати відповідно до сторін світу тощо. Це був один з найважливіших обрядів, пов'язаних із житлом.

Вправа 10

Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Перекладіть текст англійською мовою.

Англосаксонські будівельні споруди

Великі дерев'яні будівлі були вивчені у Тетфорді, Вінчестері, СаутГемптоні, збереглися деякі кам'яні церкви.

Слід відзначити, що слабкий рівень будівельних технологій, нечасте використання каменю спричинило незначне число архітектурних пам'яток, що дійшли до сьогодення. Переважна більшість будівель була дерев'яна, і тому вони слабо прослідковуються навіть при розкопках, враховуючи вологий британський клімат. У місті Іверінг археологи знайшли численні рештки фундаментів дерев'яних споруд. Утім, вони важкувато піддаються реконструкції. Полегшує справу відновлення їх вигляду знання того, що будівлі знаті англосаксонських часів усе-таки мало відрізнялися від житла простолюдинів.

Кам'яне будівництво розпочалося в VII–VIII ст. і торкалося більше монастирських та церковних споруд. Можна зробити висновок, що на острів потрапляли впливи романської архітектури, але місцеві споруди виглядали надзвичайно спрощеними її зразками. До сьогодення збереглося усього декілька споруд, які при тому вже піддавалися або перебудові, або оновленню. Для них властиві бідність в оформленні та невеликі розміри. Збереглися, зокрема церкви у Бредфорді-на-Ейвоні та Ерлс-Бартоні, рештки споруд монастиря Св. Кутберта в Ліндісфарні.

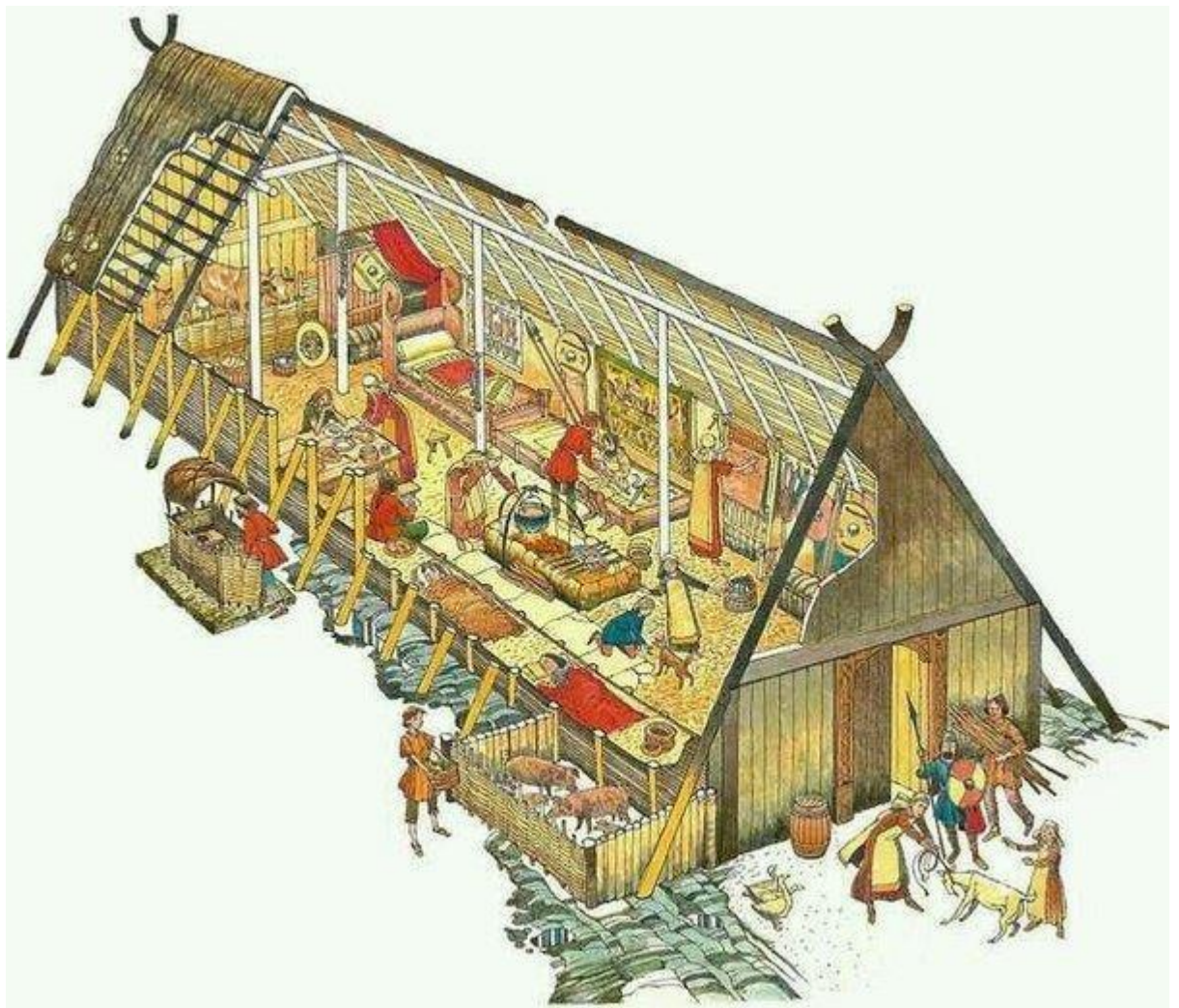
Як і традиційне слов'янське житло, англосаксонське могло похизуватися лише однією кімнатою, яку використовували для житла, сну, приготування їжі (плюс маленький отвір у стелі для відведення диму,

який здійснювався під час використання кам'яного каміну), спілкування, майстерні; тут і склад, а іноді й хлів. Відповідно, один будинок цілком встигав побачити декілька поколінь місцевих мешканців.

Нерідкими елементами оздоблення монокімнати будинку були стільці, лавки, ліжка, сундуки, столи (хоча багато хто сидів і спав на землі), а також гобелени на стінах для теплоізоляції (таку тенденцію ми можемо бачити й в типових слов'янських оселях).

Монокімната повинна була мати певне розмежування на зони, яким слугувала фурнітура: меблі, верстат, стіл, загорожа для тварин тощо.

(див. далі малюнки)

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Леонід Булаховський як лінгвіст.
2. Фердинанд де Соссюр: синхронія і діахронія.
3. Август Шлейхер та індоєвропеїстика.
4. Франц Бопп і компаративістика.
5. Перші компаративісти: Расмус Раск.
6. У витоків порівняльно-історичного методу: Якоб Грімм.
7. Антропоцентрична парадигма і функціоналізм.
8. Проблема взаємозв'язку мови і мислення в студіях Олександра Потебні.
9. Принцип лінгвістичної відносності.
10. Розвиток ідей Вільгельма фон Гумбольдта в студіях Лео Вайсгербера.
11. Проблема моногенезу в працях Олександра Мельничука.
12. Григорій Півторак і сучасна славістика.
13. Готська мова як об'єкт вивчення.
14. Тохарські мови в колі індоєвропейських мов.
15. Англійська мова: шлях від синтетизму до аналітизму.
16. Мова африкаанс на лінгвістичній карті світу.
17. Теоретичні проблеми дослідження субстрату в студіях Ореста Ткаченка.
18. Венетська мова: дослідження ХХ – початку ХХІ ст.
19. Палеобалканські мови: лінгвістично-історіографічний аспект.
20. Внутрішнє мовлення й мислення.
21. Історія англійського синтаксису в студіях І. Буніатової.
22. Олександр Огуй як германіст
23. Бедржих Грозний і його внесок у хетологію.
24. Структуральні школи.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Філологія як комплекс лінгвістичних і культурно-історичних дисциплін.
2. Загальна філологія як галузь філологічних знань.
3. Історія філології.
4. Суперечності в трактуванні лінгвістичного методу.
5. Науковий метод як гомогенний феномен.
6. Науковий метод як гетерогенний феномен.
7. Загальна характеристика Празької лінгвістичної школи.
8. Проблема мовних союзів у студіях учених Празької школи.
9. Проблема культури мови в інтерпретації лінгвістів Празької школи.
10. Загальна характеристика американського мовознавства ХХ ст.
11. Глосематика як теорія.
12. Теорія мовних кодів Безіла Бернстайна.
13. Проблема співвідношення мови і мислення.
14. Європейське неогумбольдтіанство.
15. Американське неогумбольдтіанство. Етнолінгвістика.
16. Роль мови в процесі пізнання.
17. Когнітивна лінгвістика.
18. Знаковий характер мовної системи.
19. Загальна характеристика соціолінгвістики.
20. Функції мови в суспільстві.
21. Форми впливу суспільства на мову.
22. Суспільний характер мовної норми і форми її реалізації.
23. Соціальні спільності людей і соціальні типи мов.
24. Інтерлінгвістика.
25. Історія вивчення проблеми мови і мовлення.
26. Сучасні уявлення про співвідношення мови і мовлення.
27. Мова як система, норма і мовленнєва діяльність.
28. Сутність лінгвогенетичних методів.
29. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.
30. Операційний, телеологічний і онтологічний компоненти порівняльно-історичного методу.
31. Загальна характеристика історичного методу.
32. Операційний компонент історичного методу (методика внутрішньої реконструкції та «філологічний метод»).
33. Актуалістичний метод як метод праць з лінгвістичної історіографії.
34. Структура актуалістичного методу.

35. Попередники компаративістики.
36. Основоположники порівняльно-історичного методу.
37. Українська й російська компаративістика 20-х – 60-х рр. XIX ст.
38. Загальна характеристика Харківської лінгвістичної школи.
39. Вивчення взаємозв'язку мови і мислення в працях О. О. Потебні.
40. Історико-фонетичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.
41. Вивчення діалектів східнослов'янських мов у працях представників Харківської лінгвістичної школи.
42. Граматичні дослідження учених Харківської лінгвістичної школи.
43. Загальна характеристика молодогограматизму.
44. Досягнення й вади молодогограматизму.

ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Філологія – це
  - а) наука, що вивчає мову, літературу та їх взаємозв'язок у культурному контексті;
  - б) наука про мову, літературу, фольклор, про закономірності їх функціонування й історичного розвитку;
  - в) сукупність гуманітарних наук, що вивчають духовну культуру людства та окремих народів шляхом мовного й лінгвостилістичного аналізу писемних текстів;
  - г) наука про вивчення текстів.

2. Основою, що об'єднує в межах філології низку гуманітарних наук, є
  - а) спеціальні коментарі в текстах;
  - б) алфавіти;
  - в) тексти різними мовами;
  - г) писемний текст з усіма внутрішніми аспектами й зовнішніми зв'язками.

3. Становлення давньоіндійської філології було зумовлене
  - а) розвитком санскриту як літературної мови в давньоіндійській культурі;
  - б) необхідністю тлумачення священних гімнів Вед та унормування санскриту як літературної мови цих текстів;
  - в) поширенням буддизму в Південно-Східній Азії;
  - г) впливом грецької філософії на індійську.

4. Давньогрецька філологія мала на меті
  - а) вивчення та збереження класичних текстів давньогрецької літератури;
  - б) поширення християнства в античному світі;
  - в) розробку філософських теорій;
  - г) тлумачення античних творів (поем Гомера та ін.) як певну відповідність пізнавальній рефлексії над мисленням і мовленням.

5. Найвищої зрілості давньогрецька теорія літератури досягла
  - а) у вченні Сократа;
  - б) у поетиці Арістотеля;

- в) у філософії Платона;
- г) у вченні Піфагора.

6. Основною соціальною функцією мови є

- а) когнітивна функція;
- б) емоційна функція;
- в) комунікативна функція;
- г) метамовна функція.

7. Мову й мовлення першим чітко розмежував

- а) Ансельм Кентерберійський;
- б) Діодор Сицилійський;
- в) Г. Пауль;
- г) Ф. де Соссюр.

8. Поняття синхронії та діахронії було введено

- а) Ф. Боппом;
- б) А. Шлейхером;
- в) Ф. де Соссюром;
- г) О. Потебнею.

9. У сучасній систематиці прийнято такі ознаки систем, як

- а) потенційна подільність елементів системи;
- б) можливість розчленовування системи на низку підсистем;
- в) відносна неподільність елементів системи, ієрархічність системи, структурність системи;
- г) протиставленість системи впорядкованій множинності.

10. Гомогенні системи

- а) складаються з неоднорідних елементів;
- б) складаються з однорідних елементів;
- в) наявні в аналітичних мовах;
- г) наявні в синтетичних мовах.

11. Атрибутами мовної системи є

- а) слово, словосполучення й речення;
- б) структура й субстанція;
- в) структура, субстанція й функція;

г) структура й функція.

12. Актуалістичний метод — це

а) науковий принцип у геології, за яким сучасні природні процеси (ерозія, вулканізм, осадоутворення тощо) використовуються для пояснення подій минулого.;

б) спосіб перекладу текстів, що базується на актуальних словниках і сучасних мовних нормах;

в) науковий метод, у межах якого сучасні знання використовуються для вивчення минулого та передбачення майбутнього;

г) методика викладання мов, яка орієнтується на актуальні теми й сучасні комунікативні ситуації.

13. Ідею мовної спорідненості висунув

а) Махмуд аль-Кашгарі;

б) Г. Постеллус;

г) В. Джоунз;

д) Ф. Бопп.

14. Лексика – це

а) семасіологічна характеристика слів;

б) сукупність лексичних значень слів;

в) семантичний зв'язок слів;

г) словниковий склад мови.

15. У якому словнику можна знайти відомості про значення й походження запозичених слів?

а) іншомовних слів;

б) орфографічному;

в) енциклопедичному;

г) перекладному.

16. У яких словниках пояснюються значення й походження стійких сполучень слів?

а) фразеологічних;

б) історичних;

в) орфографічних;

г) орфоепічних.

17. У поетичному слові О. О, Потебня виокремлював
- а) звучання і значення;
  - б) план вираження і план змісту;
  - в) зовнішню і внутрішню форму;
  - г) зовнішню форму (звучання), семантику (значення) і внутрішню форму (образ).
18. Як називається значення, що становить предметно-речовий зміст слова?
- а) фонетичне;
  - б) граматичне;
  - в) морфологічне;
  - г) лексичне.
19. Як називаються стійкі сполучення слів?
- а) фразеологізмами;
  - б) лексемами;
  - в) ідіомами;
  - г) словосполученнями.
20. Який словник пояснює лексичне значення слів?
- а) історичний;
  - б) орфоепічний;
  - в) енциклопедичний;
  - г) тлумачний.
21. Як називається розділ мовознавчої науки, що вивчає лексичне значення слова?
- а) фразеологія;
  - б) етимологія;
  - в) лексикологія;
  - г) діалектологія.
22. Наслідування звуків апаратом мовлення належить до
- а) вигукової гіпотези;
  - б) трудової гіпотези;
  - в) гіпотези трудових викриків (вигуків);
  - г) звуконаслідувальної гіпотези.

23. Теза про те, що між почуттями й емоціями людини та звуками є певний прямий зв'язок, розроблялася в межах

- а) логосичної гіпотези;
- б) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- в) звуконаслідувальної гіпотези;
- г) звукосимволічної гіпотези.

24. Вигукову гіпотезу підтримував

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) Г. Гегель;
- в) Ф. Шеллінг;
- г) Й. Г. Гердер.

25. Твердження про те, що мова зароджується як інстинктивні рухи, джерело яких лежить в уявленнях, афектах та індивідуальній свідомості людини, розробляли прихильники

- а) гіпотези жестів;
- б) звуконаслідувальної гіпотези;
- в) звукосимволічної гіпотези;
- г) трудової гіпотези.

26. Основоположником гіпотези соціального договору вважають

- а) Ансельма Кентерберійського;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) Діодора Сицилійського;
- г) Л. Нуаре.

27. У працях Л. Нуаре і К. Бюхера викладено

- а) логосичну гіпотезу;
- б) вигукову гіпотезу;
- в) гіпотезу трудових викриків (вигуків);
- г) звуконаслідувальну гіпотезу.

28. Принцип загального зв'язку явищ першим сформулював

- а) Й. Г. Гердер;
- б) Ф. Шеллінг;
- в) Г. Гегель;

г) Я. Грімм.

29. Теорію двох періодів мовного розвитку висунув

- а) Ф. Бопп;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) Г. Гегель;
- г) Ф. Шеллінг.

30. З принциповою критикою теорії двох періодів мовного розвитку виступив

- а) А. Шлейхер;
- б) О. Потебня;
- в) Г. Пауль;
- г) Ф. де Соссюр.

31. У мовах з'являються нові слова тому, що

- а) носії однієї мови контактують з носіями іншої;
- б) постійно відбувається оновлення лексики, нові назви змінюють старі;
- в) вони потрібні для позначення нових реалій, для вираження нових понять науки, техніки, виробництва;
- г) носії мови вигадують нові слова, які потім лінгвісти фіксують у словниках.

32. Дивергенція – це

- а) поширення одного панівного діалекту на певній території;
- б) зближення та злиття двох чи більше мов;
- в) процес розпаду, розщеплення прамов, фонем, граматичних форм тощо;
- г) відхилення від загальноприйнятих норм слововживання серед носіїв мов/діалектів, що межують.

33. Зближення (злиття) двох чи більше мов – це

- а) конвергенція;
- б) перстрат;
- в) суперстрат;
- г) адстрат.

34. Субстрат – це

- а) сліди зниклої мови прибульців, які засвоїли мову місцевого населення;
- б) сліди зниклої місцевої мови в мові прибульців;
- в) ознаки мовної системи, що виявляють тривалий вплив однієї мови на іншу в процесі контактування різних народів; прошарок між двома самостійними мовами;
- г) запозичення в царині синтаксису.

35. Перстрат – це

- а) запозичення в царині морфології;
- б) вплив однієї мови на кілька інших у царині духовної культури, техніки й науки;
- в) явище часткового змішування лексики різних мов;
- г) спільні елементи різних мов у царині фонології.

36. Термін *перстрат* запровадив

- а) К. Бругман;
- б) М. Дж. Бартолі;
- в) С. Семчинський;
- г) В. Георгієв.

37. Найбільш змінюваною мовною підсистемою є

- а) фразеологія;
- б) лексика;
- в) фонологія;
- г) синтаксис.

38. Серед застарілих слів виділяють

- а) історизми та архаїзми;
- б) неологізми та okazіоналізми;
- в) фразеологізми та афоризми;
- г) синоніми й антоніми.

39. Індивідуально-авторські неологізми називають

- а) лексемами;
- б) okazіоналізмами;
- в) архаїзмами;
- г) історизмами.

40. Розвиток фонологічної системи полягає в
- а) зміні норм вимови;
  - б) зміні звукових одиниць мови;
  - в) зміні співвідношення звуків і фонем;
  - г) зміні фонемного складу мови (у наборі фонем і в системі диференційних ознак), у зміні дистрибуції фонем, у характері складу й наголосу.
41. Граматика є
- а) найбільш змінюваною підсистемою мови;
  - б) найбільш стійкою підсистемою мови;
  - в) підсистемою мови, що досить часто запозичує граматичні категорії з інших мов;
  - г) підсистемою мови, яка нерідко змінюється під впливом інших мов.
42. Панівним у дослідженнях мовознавців початку ХІХ ст. стає принцип
- а) системності;
  - б) історизму;
  - в) причиновості;
  - г) загального зв'язку явищ.
43. Діалектологія дає лінгвістові:
- а) матеріал для історії мови;
  - б) матеріал для мовного розвитку людства;
  - в) матеріал для поширення мови;
  - г) матеріал для зближення мов.
44. До основних форм спільностей людей не відноситься
- а) етнічна група;
  - б) нація;
  - в) народність;
  - г) інтелігенція.
45. Наявність у ролі літературної мови «мертвої» (зазвичай чужої) мови, закріпленої писемністю, є характерною особливістю
- а) національних мов;

- б) мов народностей;
- в) племінних мов;
- г) мов з давньою писемною традицією.

46. До зон індоєвропейських мов у першій половині кам'яної доби не входила

- а) північна зона;
- б) південна зона;
- в) центральна зона;
- г) східна зона.

47. Англійська, німецька, іспанська, українська мова відносяться до

- а) мов індоєвропейської сім'ї;
- б) мов кавказької сім'ї;
- в) мов афразійської сім'ї;
- г) мов фінно-угорської сім'ї.

48. Постпозитивний артикль характерний для мов

- а) Мезоамериканського мовного союзу;
- б) Балканського мовного союзу;
- в) Кавказького мовного союзу;
- г) Центральноазійського мовного союзу.

49. Уперше форма майбутнього часу за допомогою допоміжного дієслова або частки зі значенням наміру або бажання виникла

- а) у грецькій мові;
- б) у латинській мові;
- в) у старослов'янській мові;
- г) у галльській мові.

50. Англійська мова виникла на основі

- а) галльської мови;
- б) англо-фризьких говорів;
- в) латинської мови;
- г) німецької мови.

51. У слов'ян роль наддіалектної мови починаючи з ІХ ст. виконувала

- а) праслов'янська мова;

- б) балто-слов'янська мова;
- в) латинська мова;
- г) старослов'янська мова.

52. Соціальні діалекти вживаються як

- а) засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною діяльністю;
- б) засіб спілкування молоді;
- в) засіб спілкування мас-медіа;
- г) засіб офіційного спілкування.

53. «Блатна музика» – це

- а) професійний жаргон;
- б) аргі злочинних груп;
- в) молодіжний сленг;
- г) військовий жаргон.

54. На кінець ХІХ ст. арготизми

- а) широко проникають у розмовну мову всіх шарів західноєвропейського суспільства;
- б) були поширені серед злодіїв та декласованих елементів;
- в) використовувалися представниками бродячих промислів;
- г) уживалися учнівською молоддю.

55. На думку Л. Ставицької, для бурсацьких субмов найточнішим є термін

- а) кент;
- б) жаргон;
- в) сленг;
- г) аргі.

56. Rotwelsch – це

- а) аргі німецького студентства;
- б) злодійська мова Німеччини;
- в) аргі бродячих торговців;
- г) таємна мова підмайстрів-мандрівників.

57. У Німеччині у ХІХ ст. превалював

- а) молодіжний жаргон;

- б) професійне арго;
- в) злочинський жаргон;
- г) кент.

58. Буршеська мова – це

- а) мова німецької учнівської молоді;
- б) мова ремісників і торговців;
- в) мова бідняків;
- г) мова бродячих музикантів.

59. Сленг за походженням є

- а) англійським терміном;
- б) німецьким терміном;
- в) французьким терміном;
- г) українським терміном.

60. Кент був поширений

- а) в Англії;
- б) у Франції;
- в) у Німеччині;
- г) в Україні.

61. Англійська і німецька мови належать до

- а) західногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
- б) східногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
- в) північногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
- г) кельтської групи індоєвропейської сім'ї.

62. До германських мов не належить

- а) шведська мова;
- б) пруська мова;
- в) готська мова;
- г) нідерландська мова.

63. До слов'янських мов не належить

- а) польська мова;
- б) верхньолужицька мова;
- в) боснійська мова;
- г) литовська мова.

64. До південнослов'янських мов не належить

- а) чеська мова;
- б) болгарська мова;
- в) чорногорська мова;
- г) словенська мова.

65. До західнослов'янських мов не належить

- а) словацька мова;
- б) нижньолужицька мова;
- в) сербська мова;
- г) кашубська мова.

66. У склад індоєвропейської сім'ї не входить

- а) ірландська мова;
- б) угорська мова;
- в) албанська мова;
- г) вірменська мова.

67. У склад балтійської групи індоєвропейської сім'ї не входить

- а) латиська мова;
- б) пруська мова;
- в) естонська мова;
- г) литовська мова.

68. У склад фінно-угорської сім'ї не входить

- а) удмуртська мова;
- б) карельська мова;
- в) гагаузька мова;
- г) хантійська мова.

69. У склад тюркської сім'ї не входить

- а) мансійська мова;
- б) турецька мова;

- в) казахська мова;
- г) узбецька мова.

70. Ототожнення лінгвістичного методу з прийомами (процедурами, операціями)

- а) сприяє проведенню якісних досліджень на різних рівнях мови;
- б) збіднює поняття лінгвістичного методу;
- в) дозволяє проводити глибоке вивчення мовної структури;
- г) має великі перспективи в майбутньому.

71. Тези про лінгвістичний метод як про структурну одиницю, що включає в себе три різнорідні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний, з українських мовознавців дотримується

- а) О. Селіванова;
- б) В. Глущенко;
- в) А. Зеленько;
- г) М. Кочерган.

72. Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого вчений

- а) обирає певні прийоми й процедури вивчення об'єкта;
- б) сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій;
- в) окреслює предмет дослідження;
- г) визначає структуру методу.

73. Телеологічний компонент методу включає в себе

- а) мету дослідження;
- б) об'єкт вивчення;
- в) прийоми й процедури;
- г) методику дослідження.

74. Операційний компонент методу включає в себе

- а) принципи й підходи;
- б) методологічну орієнтацію дослідження;
- в) предмет вивчення;
- д) комплекс наукових прийомів (процедур, операцій) та методику їх застосування.

75. За допомогою порівняльно-історичного методу
- а) досліджуються певні зміни в структурі тієї або іншої мови;
  - б) здійснюється порівняння мов;
  - в) вивчається історія певної мови;
  - г) розкриваються закони, що керували розвитком споріднених мов у минулому, прослідковується еволюція цих мов на основі доказу спільності їхнього походження з прамови.
76. Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає в себе
- а) прийом порівняння;
  - б) прийом генетичного ототожнення фактів; процедуру лінгвістичної реконструкції; прийоми хронологізації й локалізації мовних явищ;
  - в) прийоми індукції й дедукції;
  - г) прийоми аналізу й синтезу.
77. В онтологічний компонент порівняльно-історичного методу входять принципи
- а) історизму й системності;
  - б) історизму й причиновості;
  - в) історизму, причиновості, системності й загального зв'язку явищ;
  - г) загального зв'язку явищ.
78. У межах описового методу
- а) досліджуються мовні явища в діячності;
  - б) подається повний і точний опис мовних одиниць і категорій, здійснюється їхня інвентаризація й систематизація;
  - в) зіставляються факти різних мов;
  - г) застосовується прийом генетичного ототожнення фактів.
79. Молодограматиками доцільно вважати
- а) учених Лейпцизької лінгвістичної школи;
  - б) учених-компаративістів 70-х рр. XIX ст. - 30-х рр. XX ст.;
  - в) учених Лейпцизької та Женевської лінгвістичних шкіл;
  - г) А. Лескіна, Я. Бодуена де Куртене, Ф. Фортунатова, В. Вітні, М. Бреая, Ф. де Соссюра.
80. Підставою для виділення загальної філології як окремої галузі є

- а) аналіз філологічних явищ з погляду фундаментальних філологічних принципів і знань, класичних та новітніх дослідницьких підходів, а також на основі відповідних загальнонаукових методів;
- б) наявність спільних рис у мовознавстві, літературознавстві, фольклористиці, текстології носіїв різних культур;
- в) вивчення різноманітних мовних структур з урахуванням їх соціокультурного контексту;
- г) фокусування уваги на спільних явищах мов і літератур різних етносів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. К. : Академія, 2006. 456 с.
2. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Руденко М. Ю., Рябініна І. М. Мова і мовознавство : навчальний посібник. Слов'янськ ; Дніпро, 2023. 222 с.
3. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М., Рябініна І. М., Тищенко К. А. Мова як система : навчальний посібник. 3-е вид., доповн. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 180 с.
4. Черемська О. С. Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.). Харків: Видавець Савчук О. О. 2020. 484 с.
5. Глущенко В. А., Руденко М. Ю. Англійські соціальні діалекти в еволюційному розвитку (XIV – початок XX ст.) : навчальний посібник Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 98 с.
6. Методологія та історіографія мовознавства: збірник тез XI науково-практичної Інтернет-конференції. Слов'янськ – Дніпро: ДДПУ, 2024. 161 с.
7. Методологія та історіографія мовознавства : матеріали XII науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ – м. Дніпро, 22–23 жовтня 2025 р.). / відп. ред. В. А. Глущенко; укладач К. А. Кушнір. Слов'янськ – Дніпро : ДДПУ, 2025. 261 с.

Допоміжна

1. Пасічник В. В., Щербина Ю. М., Висоцька В. А., Шестакевич Т. В. Математична лінгвістика. Львів : Львівська політехніка, 2019. 240 с.
2. Захарова Ю. М. Прикладна фонетика : навчальний посібник. К. : Ліра-К, 2019. 212 с.
3. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 32–44.
4. Development of philological sciences in countries of the European Union taking into account the challenges of XXI century : collective monograph [автори: Атаманчук В. П., Ворона І. І., Глущенко В. А. та ін.]. Lublin : Baltija Publishing, 2018. 544 p.
5. Слободинська Т. Теоретико-системна інтерпретація мовленнєвої комунікації як функціональної системи. *Славістичні студії: етнолінгвістика і міжкультурна комунікація*. Люблін : Вид-во Католицького Люблінського ун-ту Іоанна Павла II, 2018. С. 155–175.

6. Ажнюк Б. М. Право на мову: європейський соціолінгвістичний контекст і Україна. *Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст* : збірник наукових праць. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 68–92.

7. Глущенко В., Лихачова А., Рибальченко О. У витоків генеалогічної класифікації мов: історизм і мовна спорідненість. Actual space of philology. Editors: Olena Kolhan, Nataliia Ovcharenko, Józef Kaczmarek jr. [Collective] monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 9–17.

8. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ: Академія, 1999. 288 с.

9. Глущенко В., Святченко В. Ф. де Соссюр про мову як систему: переосмислення концепції видатного лінгвіста з функціонально-прагматичних позицій. *Наукові записки* / наук. ред. О. Семенюк. Кропивницький : КОД, 2019. Вип. 175. Сер.: Філологічні науки. С. 366–371.

10. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.). Донецьк, 1998. 222 с.

11. Краснобаєва-Чорна Ж. Когнітивна лінгвістика й концептологія : навчальний посібник. Вінниця, 2020. 164 с.

12. Прикладна лінгвістика : навчальний посібник / упорядник Н. А. Цимбал. Умань : Візаві, 2019. 106 с.